

**Staré Město, revitalizace a zpřístupnění kostela Neposkvrněného početí Panny Marie,
projekt záchranného archeologického výzkumu a návrh řešení prezentace získaných
poznatků**

(část interiéru)

1. Výsledky dosavadních archeologických výzkumů v areálu kostela

Oválný areál kostela **Neposkvrněného početí Panny Marie ve Starém Městě** o rozloze cca 1,61 ha je vymezen kamennou ohradní zdí, před níž se v jejím severním a severozápadním segmentu dochovaly pozůstatky příkopu. Další náznak příkopovitého ohrazení je patrný uvnitř tohoto prostoru při severní a východní straně kostela. **Dvojice příkopů** poutala již v 19. a v 1. polovině 20. století pozornost badatelů, kteří tyto útvary interpretovali jako opevnění související se založením města.

V 70. letech 20. století byl v areálu kostela proveden archeologický průzkum Svatopluka Břízy, který sice nepotvrdil předpokládané osídlení městského charakteru v tomto prostoru, podařilo se ale odkrýt pozůstatky zdí souvisejících se stavebními fázemi kostela předcházejícími jeho pozdně barokní přestavbě, z nichž **zdiva po obou stranách lodi** byla interpretována jako **pozůstatek původní románské stavby**.

Další archeologický výzkum realizovaný v roce 2002 Jiřím Kohoutkem v závěru původního presbytáře kostela doložil **polokruhovou apsidu románského závěru**, v jejímž interiéru se nacházely dva hroby. Zajímavý nález představoval depot antických mincí z 3. a 4. století n. l., který je vykládán jako stavební obětina vložená do zdiva románské stavby.

Doposud nejrozsáhlejší archeologický výzkum kostelního areálu byl v roce 2011 realizovaný Národním památkovým ústavem ve spojitosti se záměrem odvodnění hřbitova. Kromě ověření průběhu jižní obvodové zdi **románské lodi** byla v jeho rámci zjištěna **jižní apsida presbytářové partie kostela, v rámci gotické přestavby nahrazená kvadratickou boční kaplí**. Více než 80 m dlouhá sonda situovaná jižně ani nyní nepřinesla prokazatelné doklady sídlištních aktivit. Keramické nálezy z 1. poloviny 13. století vázané na stavební horizont kostela ale spolehlivě datují počátky kostela do tohoto období.

Přestože se archeologické výzkumy dotkly podzemních zbytků prvotního kostela doposud jen omezeně, byly potvrzeny dedukce Josefa Thannabaura (1925) a Herberta Weinelta (1937) o významné sakrální stavbě ve Starém Městě už v počátečním období konstituování bruntálské městské obce. Zjištěná hlavní východní apsida (2002), pravděpodobně původní pozice velkého západního portálu, registrovaný průběh jižní zdi korpusu (2001) i nejnovější odkrývání jižní apsidy (2011) v rozšířené východní partii kostela korespondují se staršími nálezy Svatopluka Břízy rozšíření obrysu stavby na severní straně presbytáře (1974). Ačkoliv zatím torzálně a neúplně, přesto dávají představu o poměrně velké, nejspíše **trojlodní bazilice** (srov. otisk starší střechy v podkroví), na východě uzavřené snad trojicí pyramidálně seskupených apsid. Boční apsidy pravděpodobně uzavíraly prostory kaplového charakteru, snad spoluutvářející nepravý transept.

Podobně byla o málo dříve disponována např. východní část klášterního kostela cisterciáček v jihomoravských Oslavanech (vysvěceno 1228, upraveno kolem 1240). Svými rozměry, koncepcí i pozdně románským provedením portálu a zlomků dalších výzdobných prvků staroměstský objekt zapadá do **specifické skupiny nejranějších městských kostelů ve**

střední Evropě. Ty byly – často jako trojlodní baziliky ve formách inspirovaných románskou architekturou klášterních kostelů – budovány koncem 12. a v 1. polovině 13. století ve vazbách na proto- a raně městské lokality jak v říši (např. **kostel sv. Tomáše v nové čtvrti v Merseburku, z konce 12. století**), tak na jejích okrajích (třeba jádra bazilik kostelů sv. Jiří v Ptuj a sv. Jana Křtitele v Mariboru, vysvěcena 1254). Objekty rámcově podobného charakteru jsou známé i z dalších středoevropských míst: v Praze např. archeologicky zjištěné zbytky kostela sv. Haštala, stojící bazilika sv. Petra na Poříčí (obě stavby už z 2. poloviny 12. století), archeologicky částečně poznaná bazilika ve Zvolenu (na nádvoří hradu) na dnešním Slovensku, zčásti dochované baziliky ve Slezské Středě, v Sobotce, v Minsterberku (Ziębice) a torzo kostela v Hlohově ve Slezsku (všechny objekty z 1. poloviny 13. století nebo doby kolem roku 1250). Mezi nimi v souvislosti se Starým Městem ale přitahují pozornost podobné kostely v lokalitách přímo či nepřímo svázaných s hornickou činností, vesměs opět z 1. půle 13. věku: v saském Krušnohoří **kostel sv. Mikuláše u Dippoldiswalde**, ve středověkých horních Uhrách skupina pozdně románských raně městských bazilik v Krupině, v Dobré Nivě, v Banské Štávnici a zejména ve Slezsku východní partie **kostela Panny Marie v Goldberku (Złotoryji)**. Na základě srovnání s nimi, a zejména při posouzení formy západního portálu, se proto předběžně klade i prvotní kostel ve Starém Městě do 2. čtvrtiny 13. století.

Na původní kvalitu, vedle portálu, poukazují i zlomky výzdobných pozdně románských prvků. Mezi nimi vyniká kamenná deska s reliéfem tzv. Beránka božího, majícího rámcové období v soudobé cisterciácké skulptuře (např. pulpit v kapitulní síni kláštera v severočeském Oseku, 30. léta 13. století). Stavba, v písemných pramenech poprvé zmíněná v letech 1405 a snad 1419, nejpravděpodobněji plnila roli chráněného církevního ústředí rozptýlené bruntálské obce před její reorganizací a translací do prostoru dnešního města a před výstavbou městského kostela Panny Marie ve stávajícím Bruntále.

2. Projekt revitalizace a zpřístupnění kostela a archeologický výzkum

V rámci projektu revitalizace a zpřístupnění kostela (vyhotovila Ing. Blanka Křížová, červen 2016) mají být prezentovány výsledky archeologických výzkumů, zejména pak půdorys románského kostela. Půdorysná stopa má být provedena z lomového kamene kladeného do hlíny, její průběh je prozatím navrhován na základě rekonstrukce vyhotovené v roce 2012 Daliborem Prixem, která vycházela z výsledků dosavadních archeologických výzkumů a z obecných analogií, jenž představují další středoevropské raně městské kostely tohoto období.

Protože cílem projektu je věcně správná prezentace půdorysu románské fáze kostela, je nezbytně nutné, ověřit nedestruktivními metodami a také archeologickým odkryvem ty části kostela, které dosud zkoumány nebyly. Z tohoto důvodu byly v klíčových místech v exteriéru i interiéru kostela navrženy archeologické sondy, které pomohou upřesnit situaci pozdně románského zdiva a také architektonické řešení a podobu jeho interiéru. Záchranný archeologický výzkum musí dále doprovázet výkopové práce související s dalšími součástmi projektu (dešťová kanalizace, hromosvod, výsadba zeleně), trasy těchto sítí a umístění jednotlivých prvků parkové úpravy by měly být předem konzultovány, tak aby byly v maximální míře využity již prozkoumané plochy a nedošlo k zásahu do archeologizovaných zděných konstrukcí.

2.1. Exteriér kostela

V exteriéru jsou navrženy sondy S1-S3, které mají ověřit a upřesnit půdorys severní apsidy, šířku severní zdi lodi a také přesnou polohu jejího jihozápadního nároží. Předpokládaná hloubka sond se bude pohybovat okolo 1, 5 m.

2.2. Interiér kostela

Interiér kostela nebyl s výjimkou prostoru jeho gotického závěru (dnešní sakristie) dosud archeologicky zkoumán, takže není známo, zda se zde vyskytují podzemní prostory (hrobky, hrobové komory), a jaká je jejich případná podoba. Tyto informace jsou přitom potřebné ze stavebně-technického hlediska a také s ohledem na prezentaci stavebního vývoje kostela. Předpokládá se proto provedení nedestruktivního archeogeofyzikálního měření (georadar) doplněného příp. kamerovým průzkumem, který bude dále dle potřeby doplněn archeologickými sondami (S4-S7). Ty by měly upřesnit stavební podobu pozdně románské stavby (vítězný oblouk, pilíře mezilodních arkád, vzhled portálu a západního průčelí) a v závislosti na výsledcích nedestruktivního výzkumu také příp. posoudit situaci v presbytáři, rovněž s ohledem na možný výskyt pozůstatků staršího kostela, příp. provizoria, které mohlo předcházet výstavbě pozdně románské svatyně. Předpokládaná hloubka sond se bude pohybovat okolo 1, 5 m. Měření georadarem bude realizováno v rámci vědecko-výzkumné činnosti zpracovatele.

2.3. Hřbitov

Archeologický dohled a případný výzkum musí doprovázet také stavební a terénní úpravy a výsadbu zeleně v areálu hřbitova a také výkopy související s odváděním dešťových vod. Doporučuje se minimalizace těchto zásahů, tak aby se eliminovala nutnost výzkumu hřbitovních horizontů. Na druhou stranu by byla vhodná realizace sond, kterými by byla také ověřena situace dalších zaniklých staveb a objektů v areálu hřbitova (tzv. márnice, příkop).

3. Prezentace získaných poznatků

Pozdně románský předchůdce dnešního kostela bude prezentován v podobě půdorysné stopy z lomového kamene v exteriéru a interiéru (sakristie) kostela, ve vazbě na restaurování kamenného portálu v podvěží je možno rovněž uvažovat o přiměřené expozici určitých úseků západní románské zdi lodi, příp. též jižní zdi presbytáře (opus spicatum), a také situace v podkroví (otisk střechy). Prezentace zdiva by dále měla být doplněna kvalitně provedeným trojrozměrným modelem kostela umožňujícím průhled do jeho interiéru (měřítko 1:20), další model (západní části kostela) může představit jeho gotickou přestavbu. Artefakty (keramické zlomky, fragmenty románských i gotických architektonických zlomků) by měly být vystaveny v kvalitních vitrínách, přičemž větší a funkčně interpretované zlomky mohou být prezentovány ve funkčních souvislostech (např. maketa či náznaková rekonstrukce okna). Historický kontext vzniku a stavebního vývoje kostela lze návštěvníkovi přiblížit prostřednictvím informačních panelů (příp. kiosků), patřičná pozornost by měla být věnována také jeho domácím i zahraničním analogiím, výzdobě (nástěnné malby) a depotu antických mincí. Představeny dále mohou být středověké stavební technologie, řemesla, metody archeologického a stavebně-historického výzkumu, restaurování apod.

4. Náklady archeologického výzkumu (interiér)

Terénní práce ZAV

Pozice	počet osob	hod. sazba	počet dnů po 8 hod	celkem
Archeolog	0,5	300,00	10	12 000,00
Asistent archeologa	1	255,00	20	40 800,00
Terénní specialista	1	150,00	20	24 000,00
Pracovník AV	5	135,00	15	81 000,00
Geoinformatik	1	400,00	1	3 200,00
Celkem terén bez DPH				161 000,00

Zpracování nálezů a nálezové zprávy

Pozice	počet osob	hod. sazba	počet dnů po 8 hod	celkem
Archeolog	1	300,00	15	36 000,00
Asistent archeologa	1	255,00	15	30 600,00
Pracovník AV	1	135,00	5	5 400,00
Geoinformatik	1	400,00	2,125	6 800,00
Celkem za zpracování bez DPH				78 800,00

Celkem za ZAV bez DPH	239 800,00
Celkem za ZAV s DPH	290 158,00

-Zpracovatel si vyhrazuje právo přesunu jednotlivých položek rozpočtu mezi sebou při zachování celkové limitní částky

- Fakturovány budou pouze skutečně odpracované a oboustranně odsouhlasené hodiny

- K fakturované částce bude připočtena aktuální sazba DPH

V Opavě 1. 7. 2019, Mgr. Jindřich Hlas a Mgr. Michal Zezula, NPÚ – ÚOP v Ostravě (s využitím odborných textů PhDr. Dalibora Prixe, CSc.)